

УДК 373.3.091.6(091)(477) “18/19”

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.277558>

Галина Білавич, доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри початкової освіти
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
Світлана Довбенко, кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри початкової освіти
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

КЛАСНА КІМНАТА В СТРУКТУРІ ОСВІТНЬОГО, РОЗВИВАЛЬНОГО
Й ВИХОВНОГО СЕРЕДОВИЩА НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ УПТ
“РІДНА ШКОЛА” (1881–1944)

Проаналізовано освітній простір як складну багатомірну педагогічну реальність. Виокремлено продуктивний освітній досвід, напрацювання педагогів, науковців, які належали до УПТ “Рідна школа”, що діяло в Західній Україні наприкінці XIX – на початку 40-х рр. XX ст., проаналізовано практику проєктування й організації шкіл, облаштування освітнього простору класних кімнат, архітектурних проєктів українських та європейських архітекторів, педагогічно-ергономічні вимоги до освітнього простору. Схарактеризовано модель навчання поза стінами класної кімнати.

Ключові слова: класна кімната; освітнє середовище; УПТ “Рідна школа”; педагогічно-ергономічні умови; початкова школа; модель навчання поза стінами класної кімнати; учні початкових класів; господарсько-економічне виховання.

Рис. 1. Літ. 16.

Halyna Bilavych, Doctor of Sciences (Pedagogy),
Professor of the Primary Education Department,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
Svitlana Dovbenko, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor of the
Primary Education Department,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

THE CLASSROOM IN THE STRUCTURE OF THE EDUCATIONAL, DEVELOPMENTAL
AND EDUCATIONAL ENVIRONMENT OF EDUCATIONAL INSTITUTIONS OF UPT
“NATIVE SCHOOL” (1881–1944)

Today, the process of improving the educational environment continues, which is a condition for ensuring the successful training of those seeking education. The new Ukrainian school singles out this task as one of the priorities, since the acquisition of competencies by primary school students must take place in an appropriate educational environment. Most researchers understand the educational space as a certain territory associated with large-scale phenomena in the field of education, namely: as a certain share of the social space (social organization), within which standardized educational activities are carried out; as a result of integration processes into the educational system; as a unity, a coherent entity in the field of education, which has its own boundaries (world/global educational space, educational space of the state, educational space of a certain region, local community, school, school class), etc. It is emphasized that the purposeful creation of educational space as a complex and multi-dimensional object, as a pedagogical phenomenon, requires clarification of its structure, effective mechanisms, etc. Ergonomic design, construction, deployment, self-organization, design and other components make up the structure of the educational space of the primary school. Valuable are the work of teachers and scientists who belonged to the Ukrainian Pedagogical Society “Native School”, which was active in Western Ukraine at the end of the 19th and the beginning of the 40s of the 20th century, which was in the fairway of the development of Ukrainian private schooling, which, with its in turn, led to the need for designing and building school premises, transforming primary schools into centers of education, national education of children and adult education. The model of learning outside the walls of the classroom is characterized. It was concluded that the analyzed productive experience, as well as the practice of designing and organizing schools, arranging the educational space of classrooms, architectural projects of Ukrainian and European architects, pedagogical and ergonomic requirements for the educational space of the studied period, deserve thorough study and creative use under the conditions of the implementation of the reform primary education.

Keywords: classroom; educational environment; UPT “Native School”; pedagogical and ergonomic conditions; Elementary School; model of learning outside the walls of the classroom; students of primary grades of economic education.

Постановка проблеми. Сьогоднішня місія шкільного навчання актуалізує проблему розвитку особистості учнів, становлення системи їх різноманітних стосунків із

навколишнім світом. Для адаптації молоді людини до сучасних соціально-економічних умов, її соціалізації важливим є не лише і не стільки сукупність засвоєних знань та вмінь, як здатність використовувати

вати їх для розв’язання завдань у різних сферах життєдіяльності. У реалізації означеної місії велику роль відіграє освітній простір. Зрозуміло, що впродовж багатьох століть класно-урочна система є зручною і простою, недаремно вона міцно вкоренилася в школі в усьому світі. Попри критику класно-урочної системи, яка час від часу з’являється, навряд чи сучасна система освіти зможе найближчим часом відмовитися від неї. Водночас педагоги, учені, педагогічне співтовариство постійно ведуть пошуки нових форм, підходів, методів навчання, які називають інноваційними, проте вони лише доповнюють традиційну класно-урочну систему. Інакше кажучи, постійно відбувається процес удосконалення освітнього середовища, що є умовою забезпечення успішного навчання здобувачів освіти. Нова українська школа це завдання виокремлює як одне із пріоритетних, позаяк набуття компетентностей учнями початкових класів має відбуватися у відповідному освітньому середовищі [7]. В оприлюднених 2018 р. “Методичних рекомендаціях щодо організації освітнього простору Нової української школи” (2018) [4] конкретизовано вимоги щодо створення освітнього середовища в початковій школі, зокрема уточнено педагогічно-ергономічні умови, вимоги щодо просторово-предметного оточення, планування та дизайну освітнього простору, шкільних меблів, створення у класі певних навчальних осередків тощо.

Мета статті – представити результати дослідження проблеми розвитку освітнього середовища в навчальних закладах Українського педагогічного товариства “Рідна школа” (1881–1944 рр.).

Аналіз основних досліджень і публікацій. Проблема освітнього простору класної кімнати сьогодні є предметом дослідження не тільки педагогів, психологів, соціологів, а й архітекторів, дизайнерів тощо. Теоретико-педагогічні, психологічні, ергономічні підходи до створення освітнього простору в шкільній класній кімнаті, зокрема й в історичному аспекті, вивчали Л. Баліка, М. Верес, Н. Карапузова, Є. Починок, В. Помогайбо, Д. Косенко, Р. Павелків, І. Петренко, О. Петренко, Т. Ткач, А. Цимбаралу, В. Чепелик, Л. Шулдан та інші автори, однак наукову проблему, винесену в назву статті, дослідники не аналізували.

Виклад основного матеріалу. Освітній простір як предмет наукових розвідок уже давно є в центрі уваги українських науковців (Л. Баліка, Н. Карапузова, Є. Починок, В. Помогайбо, Д. Косенко, Р. Павелків, І. Петренко, О. Петренко, Т. Ткач, А. Цимбаралу та ін.) і зазвичай розглядається у двох вимірах – як об’єктивний чи суб’єктивний феномен. Учені, аналізуючи освітній простір як багатомірну педагогічну реальність, наголошують на різноплановості смислового поля цього поняття, під яким здебільшого розуміють таке “місце” у соціумі, де суб’єктив-

но виникає безліч відносин і зв’язків та здійснюється спеціальна діяльність різних систем (державних, громадських та ін.), спрямована на розвиток особистості дитини [5; 7; 10; 11; 13]. З огляду на підходи до розуміння феномена “простір”, автори виокремлюють два аспекти розуміння поняття “освітній простір”. Так, у межах інституційного підходу освітній простір, за думкою авторитетної дослідниці А. Цимбаралу, характеризується як певна частина соціуму, де створено відповідні умови для розвитку особистості. У межах субстанційного (або індивідуального) виміру освітній простір визначається “як можливість і наявність формування особистісного простору суб’єкта освітнього процесу”. Це своєрідний результат організації взаємодії особистості з об’єктами середовища [13]. Поняття “освітній простір” поєднує дві ключові ідеї – простору та освіти. Відповідно освітній простір відображає певне структурне співіснування та взаємодію будь-яких можливих освітніх систем, їх компонентів, освітніх подій, відтак у зв’язку зі зміною змісту освіти змінюється і підхід до формування освітнього простору та форма його організації [10].

Автори Р. Павелків, І. Петренко слушно зауважують: попри те, що нині в педагогічній науці є досить багато підходів до визначення сутності освітнього простору (культурно-гуманістичний, системно-цілісний, ментально-емоційний, соціально-географічний, дистанційний, локально-постерний, просторовий, коадаптаційний підхід та ін.), більшість перелічених підходів об’єднує низка спільних характеристик, а саме: системність, наявність просторових координат, цілісний розгляд елементів системи, інформаційний простір, територіальна цілісність освіти, особистісно розвивальна спрямованість освіти тощо [10, 42–43]. Науковці, наголошуючи на освітньому просторі як багатоаспектному явищі, виокремлюють декілька рівнів його функціонування: глобальний освітній простір (міжнародний вимір), освітній простір країни (державний вимір), регіональний освітній простір (регіональний вимір), місцевий (міський / сільський / територіальний) освітній простір, шкільний освітній простір, класний освітній простір тощо. Освітній простір як цілісну складну систему забезпечує функціонування взаємопов’язаних складників: просторово-семантичного (архітектурно-естетична організація життєвого простору учнів (архітектура шкільних будинків, організація класної кімнати, дизайн інтер’єру тощо), символічного простору школи (різні символи, настінна інформація тощо), змістовно-методичного (концепції навчання, виховання, навчальні програми, плани, підручники тощо), комунікаційно-організаційного (особливості суб’єктів освітнього середовища – розподіл статусів, ролей, національні, вікові, гендерні особливості учнів, педагогів, їхні цінності, установки, стереотиби; кому-

КЛАСНА КІМНАТА В СТРУКТУРІ ОСВІТНЬОГО, РОЗВИВАЛЬНОГО Й ВИХОВНОГО СЕРЕДОВИЩА НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ УПТ “РІДНА ШКОЛА” (1881–1944)

нікаційна сфера – стиль спілкування й викладання, просторова й соціальна щільність середовища суб’єктів освіти; організаційні умови – наявність творчих груп педагогів, ініціативні групи батьків і тощо), і компонента, що забезпечує форми й методи організації освіти (урок, гра, екскурсія, об’єднання учнів, шкільне самоуправління тощо) [5; 10, 42–43].

Освітній простір початкової школи як система педагогічних чинників та умов освоєння здобуванням початкової освіти в процесі становлення спеціально організованого педагогічного середовища може бути об’єктом цілеспрямованого педагогічного впливу. Залежно від структурування освітнього простору початкової школи, засобами його формування є низка важливих та взаємопов’язаних механізмів, з-поміж яких ергодизайн, конструювання, розгортання, самоорганізація, проектування [13]. Учені акцентують на ефективності ергодизайну освітнього простору початкової школи, очікуваними результатами якого є ергономічність і естетичність (комфортність учасників освітнього процесу і естетичність приміщень) [5; 7; 10; 11; 13; та ін.].

Ми переконані, що освітній простір початкової школи вміщує не тільки навчальний, розвивальний, а й виховний, педагогічний, просвітницький простори та ін. Понад те, сьогодні за умов реформування української школи важливим є вивчення продуктивного досвіду минувшини, що уможливить ефективно влаштувати простір класної кімнати, шкільних приміщень сучасної початкової школи. З огляду на це цінними є напрацювання освітан, науковців, які гуртувалися в Українському педагогічному товаристві “Рідна школа” (УПТ), що діяло в Західній Україні наприкінці XIX – на початку 40-х рр. XX ст. Саме за того часу відбувався інтенсивний розвиток української приватної освіти, яку уособ-

лювало УПТ “Рідна школа” та було в її фарватері, що зумовило потребу проектування і будівництва шкільних приміщень, перетворення початкових шкіл на осередки навчання, національного виховання дітей та просвітництва дорослих. Тому цей досвід, як і практика проектування й організації шкіл, облаштування освітнього простору класних кімнат у Галичині, де найбільш інтенсивно розвивалося українське приватне шкільництво, заслуговує на ґрунтовне вивчення та творче використання за умов реалізації реформування початкової освіти, а це уможливить не тільки узагальнити наявні здобутки і досвід, а й “виокремити національні особливості в проектуванні, організації й використанні простору класних кімнат у структурі діяльності початкової школи” [11, 11].

З огляду на обмежені обсяги наукової розвідки проаналізуємо окремі аспекти створення освітнього середовища в закладах УПТ “Рідна школа” за досліджуваного періоду. Більш докладно про це йдеться в наших монографічних дослідженнях [1; 2].

Українська приватна початкова освіта в Галичині наприкінці XIX – на початку XX ст. була представлена народними школами, “збірними лекціями” (як форма початкової освіти УПТ “Рідна школа” вона з’являлася там, де влада не дозволяла відкрити повноцінну народну школу, “збірні лекції” не мали “права прилюдності”, тобто офіційного статусу школи, проте працювали за програмами державних навчальних закладів) та домашнім навчанням. Кількість навчальних закладів зростала. Так, до прикладу, із 18 народних шкіл у 1914 р. вона досягла максимального рівня – 35 у 1935 р., а чисельність учнів у них за цього часу сягала 5,4 тис. осіб [2]. Внутрішню структуру народних шкіл УПТ увиразнено на рис. 1.

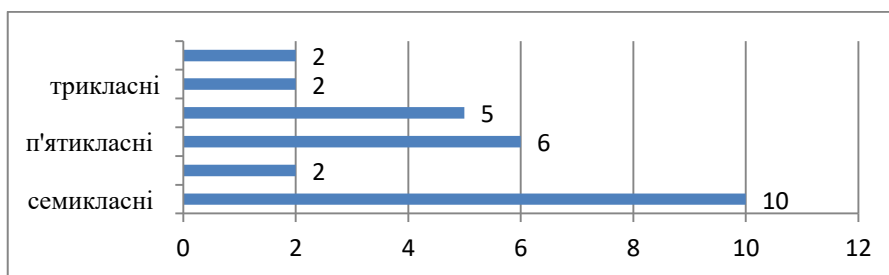

Рис. 1. Внутрішня структура народних шкіл УПТ (1935 р.)

Як бачимо (рис. 1), за досліджуваного періоду простежується тенденція щодо зростання числа старших класів в українських приватних народних школах: семикласних (10 шкіл), шестикласних (2), п'ятикласних (6), чотирьокласних (5), також діяли ще трикласні (2), двокласні (2) та однокласні (6) навчальні заклади. Це зумовлювало характер і спрямованість освітнього простору як шкіл, так і класних кімнат.

Приміщення шкіл УПТ “Рідна школа” зводилися зазвичай силами українських громад та на їхнє замовлення. Ті, які були побудовані наприкінці XIX – на початку XX ст. у сільській місцевості, були переважно одно-, дво- та трикласні. Очільники товариства дбали про розвиток т. зв. виділових шкіл (вищих початкових шкіл, у яких були 5–7 класи). У 80-х рр. XIX ст. одно- та двокласні школи становили 95 % усіх початкових шкіл [2]. Зазвичай їх споруджували

в селах, де один учитель навчав, траплялося, декілька десятків дітей. Проекти шкіл у Галичині здебільшого створювали європейські архітектори [16], а також українські будівничі [15].

Дослідниця Л. Шулдан [14], проаналізувавши архітектуру народних шкіл у працях відомого львівського архітектора, педагога, науковця, громадського діяча Т. Мюнніха [15] стосовно створення типових проєктів для малих міст і сіл Галичини наприкінці XIX ст., у виразне його роль і значення як автора декількох типових проєктів народних шкіл, який у їх будівництво привносив досвід Чехії, Німеччини та Швейцарії. У статті “Архітектура народних шкіл у роботах Т. Вацлава Мюнніха” авторка Л. Шулдан так характеризує шкільні споруди того часної доби: “...типова будівля школи на один клас запроєктована розмірами 16,20 м на 9,00 м у плані і загальною висотою 8,7 м. Навчальна частина складається з одного класу на 50 учнів (6,3 x 7,9); широкого (2 м) коридору з гардеробом та винесеного із загального об’єму тамбуру-входу. У житловій частині розміщено сіни, комора, кухня, дві кімнати вчителя. Двокласна будівля з габаритними розмірами 17,55 м на 13,55 м має висоту до гребня 9,90 м. Класи на 80 і 50 учнів запроєктовані відповідно розмірами 10,10 x 6,00 і 7,50 x 6,00, ширина коридору навчальної частини збільшена до 2,30 м...” [14, 425].

Зазначимо, що наповнюваність класів у початкових школах УПТ “Рідна школа” була меншою, що уможливило, окрім іншого, дотримання санітарно-гігієнічних умов навчання дітей, архітектурних, педагогічних норм, гнучкої організації освітнього простору, створення елементів особистісно орієнтованого освітнього середовища, пов’язаного насамперед з гнучкою організацією навчального приміщення, забезпечення організації різних форм навчальної діяльності, урешті, збільшення площі приміщення на одну дитину, можливості ставити меблі в різних конфігураціях, розробляти й упроваджувати нові форми та методи навчальної роботи. Класні кімнати мали зазвичай прямокутну форму, зведені шкільні приміщення були з дерева, стіни й стеля мащені й побілені, підлогу стелили з широких соснових дощок, стіл учителя розташовували на підвищенні, він був ліворуч біля вікна, праворуч від вчительського столу – невеликих розмірів класна дошка, на стіні – ікона, обрамлена вишитим рушником, хрест, портрети визначних діячів, карти, біля стіни – шафи зі шкільним приладдям, мапами, книжками, іншим унаочненням, шкільні дерев’яні лави, з’єднані з партами, звернені в бік учительського столу. Класна кімната здебільшого мала три вікна, два з яких звернені в бік вулиці [15; 16].

Дослідниця І. Петренко цілком обґрунтовано зауважує: сьогодні проєкти Т. Мюнніха заслуговують на увагу передовсім тому, що львівський архітектор елементи традиційного національного будівництва

Бойківщини Гуцульщини активно використовував у проєктах народних шкіл задля уявлення їх регіональної приналежності. Архітектор європейського рівня, науковець і педагог, він віддавав перевагу доцільності класної кімнати, функціональності, надійності, довговічності, економічності, тощо; його заслуга полягає і в плануванні навчальної та житлової зон шкільного приміщення, дотриманні педагогічно-ергономічних умов освітнього простору, розташуванні вікон класних кімнат винятково на східних і південних фасадах, збільшенні площі класних кімнат порівняно з іншими приміщеннями школи, широкого (2 – 2,3 м) коридора з гардеробом та винесеного із загального об’єму тамбуру-входу, розробленні інженерних рішень щодо вентиляції та опалювання шкіл, проєктуванні пришкольній території як освітнього простору поза межами класної кімнати (шкільного двору, пришкольній ділянці-городу, саду, спортивного майданчика, господарських приміщень), у застосуванні зміни висоти приміщень залежно від призначення, обґрунтуванні важливих інженерних рішень не тільки стосовно освітлення, вентиляції, обігрівання класної кімнати, а й водопостачання, водовідведення тощо [11].

На прикладі навчання предмету “ручні роботи” у контексті здійснення господарсько-економічного виховання учнів у початкових школах УПТ “Рідна школа” розглянемо, як для цього було створено освітній простір. Важливе місце в освітньому просторі українських виділових шкіл посідало господарське виховання, яке в навчально-методичних матеріалах фігурувало як “життєво-господарське”, “утилітарно-господарське”, воно поєднувалося з релігійно-моральним, суспільно-громадянським, фізичним, естетичним вихованням та охоплювало головні складники господарської культури – кооперативний, сільськогосподарський, громадсько-патріотичний тощо. Стрижневим компонентом змісту та методом і засобом утилітарно-господарського виховання учнів педагоги вважали працю, яка має “і соціальне, і психологічне значіння”, позаяк дає учневі “можливість у конкретних образах, формах виявляти свій світ думок, уявлень, спостережень, фантазій”, пробуджує “творчу силу” та “найкраще розвиває і змінює волю” [1, 128–154].

Аналіз навчальних планів та інших нормативних документів свідчить, що зміст дисципліни “ручні роботи” не був усталений, а постійно видозмінювався. За довоєнного періоду її викладали в обсязі 2–3 год. на тиждень, а “домашнє господарство” – лише в останньому півріччі в п’яти- і шестикласних школах (по 2 год.). У 1920-х рр. на викладання в них “ручних робіт” виділялося по 1–2 год. на тиждень. В українських приватних школах освітяни використовували широкий арсенал методів, засобів, форм господарсько-економічного виховання, починаючи від шкільних городів і завершуючи навча-

нням кооперації, веденням шкільних крамниць, касощадності тощо. Сторінки часопису “Шлях виховання і навчання” кінця 1920-х – початку 1930-х рр. рясніють розробками лекцій з “ручних робіт” і “науки господарства”, зокрема таких знаних галицьких і буковинських педагогів, як Т. Когут, Я. Кузьмів, Д. Петрів, І. Петрів, В. Чолій та ін. [6; 8; 9], чимало із цих напрацювань досі не втратили педагогічної вартості. До прикладу, учитель Я. Кузьмів пропонував план-конспект уроку з “ручних робіт” для хлопців 4-го класу народної школи, на якому учні розглядали розробку технологічної картки з розписаними по чергово операціями та кресленнями виробу, водночас автор переконливо доводив, що учнів не можна змушувати “виконувати роботи, непотрібні нікому”, тож “вид праці повинен відповідати їхнім зацікавленням”, а зроблений предмет має “стати власністю учнів”, ін. [8; 9].

Творчі педагоги краю радили раціонально використовувати знаряддя праці та робочі матеріали, залучати учнів до облаштування шкільних приміщень і подвір’я, розширювати освітній простір поза межами класної кімнати, до прикладу, улаштувати екскурсії на підприємства, зокрема задля того, щоб учні могли порівнювати свої вироби з ремісничими, зразкові господарства, використовувати наочні засоби (ілюстрації, часописи, книжки, фільми тощо) для стимулювання “їх чуттєвої та пізнавальної активності” тощо [1, 128–154; 2]. Педагоги прагнули, щоб для цього були добре облаштовані кабінети і “робітні” (майстерні) для “ручних робіт” з необхідним обладнанням.

Усі виділові школи УПТ “Рідна школа” мали власні шкільні городи, що зазвичай розташовувалися біля навчальних закладів, а іноді і на міських околицях. Запровадження ефективних методів і форм навчання зумовило потребу істотного розширення освітнього простору поза межами класної кімнати, детермінувало необхідність тісної співпраці шкільного вчителя як ключової постаті в освітньому процесі учнів та суспільного агронома, який мав стати його “найкращим помічником”. Завдяки цьому освітній простір істотно вдосконалився, навчання стало більш продуктивне: за допомогою суспільного агронома (увиражноємо таке інноваційне для того часу явище, як залучення людей з непедагогічною освітою до навчання учнів, що сьогодні є актуальною та до кінця не розв’язаною науковою та освітньою проблемою) учителі мали можливість організувати не тільки “найпростіші” сільськогосподарські роботи, а й ставити “складні експерименти, досліди”. Така співпраця не лише підвищувала ефективність навчання “ручних робіт”, “науки господарства” здобувачів освіти, а й сприяла вдосконаленню ключових компетентностей учителя, сприяла його професіоналізму, набуттю нових знань і навичок у галузі агрономії. Здобувачі освіти, своєю чер-

гою, мали “подвійну користь”: вчилися “правильно переводити роботи” та головне – “привчалися до праці і не цуралися її” [6]. Окрім того, такий освітній тандем (учитель та агроном) слугував професійній орієнтації юнаків і дівчат: найздібніших учнів спрямовували на навчання до сільськогосподарських шкіл, а також це сприяло формуванню учнів як “свідомих і дисциплінованих працівників” у власному господарстві (що кваліфікувалося як важливий результат навчання для батьків) та “добрих громадян” для суспільства. За 1930-х – на початку 1940-х рр. зростала вага господарсько-економічної освіти й виховання в приватних народних школах [6; 8; 9]. Так, 1942 р. сільськогосподарськими школами було охоплено 23000 юнаків і дівчат [12], що вивчали різні сільськогосподарські науки, садівництво, бджільництво, городництво, ремісництво, будівництво, домогосподарство, куховарство, крій і шиття та ін.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Більшість дослідників під освітнім простором розуміє певну територію, що пов’язана з масштабними явищами в галузі освіти, а саме: як певну частку соціального простору (соціальна організація), у межах якої здійснюється нормована освітня діяльність; як результат інтеграційних процесів в освітній системі; як єдність, цілісне утворення в освітній галузі, що має власні межі (світовий / глобальний освітній простір, освітній простір держави, освітній простір певного регіону, місцевої громади, школи, шкільного класу) та ін. Цілеспрямоване створення освітнього простору як складного та багатовимірного об’єкта, як педагогічного феномена потребує з’ясування його структури та виявлення ефективних механізмів. Ергодизайн, конструювання, розгортання, самоорганізація, проєктування та інші складники становлять структуру освітнього простору початкової школи. Сьогодні цінними є напруження педагогів, науковців, які належали до Українського педагогічного товариства “Рідна школа”, що активно діяло в Західній Україні наприкінці XIX – на початку 40-х рр. XX ст., що, своєю чергою, зумовило потребу проєктування і будівництва шкільних приміщень, перетворення початкових шкіл на осередки навчання, національного виховання дітей та просвітництва дорослих. Цей продуктивний досвід, як і практика проєктування й організації шкіл, облаштування освітнього простору класних кімнат, архітектурних проєктів українських та європейських архітекторів, педагогічно-ергономічні вимоги до освітнього простору, заслуговують на ґрунтовне вивчення і творче використання за умов реалізації реформування початкової освіти. Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо у визначенні досвіду організації освітнього простору поза класною кімнатою у структурі діяльності початкової школи в у Західній Україні наприкінці XIX – у 40-х рр. XX ст.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білавич Г. Теорія і практика виховання господарської культури учнів та дорослих у Західній Україні (друга половина XIX – початок 40-х рр. XX ст.): монографія. Івано-Франківськ: НАІР, 2015. 740 с.
2. Білавич Г., Савчук Б. Товариство “Рідна школа” (1881–1939 рр.). Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1998. 205 с.
3. Верес М.К. Інтер’єри сільських шкіл України кінця XIX – початку XX століття. *Art and design*. 2021. № 4 (16). С. 66–77.
4. Наказ МОН від 23.03.2018 № 283 “Про затвердження Методичних рекомендацій щодо організації освітнього простору Нової української школи”. URL: <https://drive.google.com/file/d/11KSKQSRW7c4hoMkFT1gqWU30j>
5. Карапузова Н., Починок Є., Помогайбо В. Педагогічна ергономіка: створення комфортного та безпечного середовища у початковій школі. *Постметодика*. 2012. № 5 (108). С. 8–12.
6. Когут Т. Практичні праці в світлі нових програм. *Методика і шкільна практика*. 1934. С. 55–59.
7. Косенко Д. Освітній простір НУШ: рекомендації та реальні можливості. 2018. URL: <HTTP://EDUCATION-UA.ORG/UA/ARTICLES/1163->
8. Кузьмів Я. Навчання ручних робіт у народній школі. *Шлях виховання й навчання*. 1932. Ч. 2. С. 85–90.
9. Кузьмів Я. План-конспект уроку з ручних робіт в IV відділі народної школи. *Шлях виховання й навчання*. 1932. Ч. 2. С. 40–43.
10. Павелків Р.В., Петренко І.Ф. Педагогічні підходи до формування освітнього простору: теоретичний аналіз проблеми. *Інноватика у вихованні*. 2021. № 13. Т. 1. С. 39–49.
11. Петренко І. Організація шкільних приміщень і простору класних кімнат початкових шкіл на українських землях (кінець XIX – початок XX ст.). *Історико-педагогічний альманах*. 2020. Вип. 1. С. 11–18.
12. Праця українського окружного комітету. *Стрийські вісті*. 1942. Ч. 5.
13. Цимбалару А. Освітній простір: сутність, структура і механізми створення. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/715281/1>
14. Шулдан Л.О., Штендера А.Ю. Архітектура народних шкіл у роботах Тадеуша Вацлава Мюнніха. *Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. Серія: Архітектура*. 2013. № 757. С. 424–433.
15. Münnich T. Budowa szkół ludowych w Galicji. *Czasopismo Techniczne*. Lwów: Organ. Towarzystwa Politechnicznego, 1898. № 24. S. 321–327.
16. Walasek S. Budownictwo szkół elementarnych (ludowych) w Galicji i Królestwie Polskim na łamach czasopism przełomu XIX i XX wieku. *Biuletyn Historii Wychowania*. 2015. No. 33. S. 41–56.
17. Nakaz MON від 23.03.2018 № 283 “Pro zatverdzhennia Metodichnykh rekomendatsii shchodo orhanizatsii osvithnoho prostoru Novoi ukrainskoi shkoly” [Order of the Ministry of Education, Culture, Sports and Science of Ukraine dated March 23, 2018. No. 283 “On the approval of Methodological recommendations regarding the organization of the educational space of the New Ukrainian School”]. Available at: <https://drive.google.com/file/d/11KSKQSRW7c4hoMkFT1gqWU30j> [in Ukrainian].
18. Karapuzova, N., Pochynok, Ye. & Pomohaibo, V. (2012). Pedahohichna erhonomika: stvorennia komfortnoho ta bezpechnoho seredovyscha u pochatkovii shkoli [Pedagogical ergonomics: creating a comfortable and safe environment in elementary school]. *Postmethodology*. No. 5 (108). pp. 8–12. [in Ukrainian].
19. Kohut, T. (1934). Praktychni pratsi v svitli novykh program [Practical works in the light of new programs]. *Methodology and school practice*. pp. 55–59. [in Ukrainian].
20. Kosenko, D. (2018). Osvitnii prostir NUSH: rekomendatsii ta realni mozhlyvosti [Educational space of NUS: recommendations and real possibilities]. Available at: <HTTP://EDUCATION-UA.ORG/UA/ARTICLES/1163-> [in Ukrainian].
21. Kuzmiv, Ya. (1932). Navchannia ruchnykh robiv u narodnii shkoli [Handicraft teaching in the folk school]. *The way of education and training*. No. 2. pp. 85–90. [in Ukrainian].
22. Kuzmiv, Ya. (1932). Plan-konspekt uroku z ruchnykh robiv v IV viddili narodnoi shkoly [Plan-summary of a lesson on handicrafts in the IV department of the folk school]. *The way of education and training*. No. 2. pp. 40–43. [in Ukrainian].
23. Pavelkiv, R.V. & Petrenko, I.F. (2021). Pedahohichni pidkhody do formuvannia osvithnoho prostoru: teoretichnyi analiz problem [Pedagogical approaches to the formation of educational space: theoretical analysis of the problem]. *Innovation in education*. No. 13 (1). pp. 39–49. [in Ukrainian].
24. Petrenko, I. (2020). Orhanizatsiia shkilnykh prymyshchen i prostoru klasnykh kimnat pochatkovykh shkil na ukrainskykh zemliakh (kinets XIX – pochatok XX st.) [Organization of school premises and the space of classrooms of primary schools in Ukrainian lands (end of the 19th – beginning of the 20th century)]. *Historical and pedagogical almanac*. No. 1. pp. 11–18. [in Ukrainian].
25. Pratsia ukrainskoho okruzhnoho komitetu [The work of the Ukrainian district committee]. (1942). *Stryi news*. No. 5. [in Ukrainian].
26. Tsybalaru, A. Osvitnii prostir: sutnist, struktura i mekhanizmy stvorennia [Educational space: essence, structure and mechanisms of creation]. Available at: <https://lib.iitta.gov.ua/715281/1> [in Ukrainian].
27. Shuldan, L.O. & Shtendera, A.Yu. (2013). Arkhitektura narodnykh shkil u robotakh Tadeusha Vatslava Miunnikha [Architecture of folk schools in the works of Tadeusz Vaclav Münnich]. *Bulletin of the Lviv Polytechnic National University. Series: Architecture*. No. 757. pp. 424–433. [in Ukrainian].
28. Münnich, T. (1898). Budowa szkół ludowych w Galicji [Construction of folk schools in Galicia]. *Technical Journal*. No. 24. pp. 321–327. [in Poland].
29. Walasek, S. (2015). Budownictwo szkół elementarnych (ludowych) w Galicji i Królestwie Polskim na łamach czasopism przełomu XIX i XX wieku [Construction of elementary (folk) schools in Galicia and the Kingdom of Poland in magazines at the turn of the 19th and 20th centuries]. *Bulletin of the History of Education*. No. 33. pp. 41–56. [in Poland].

Стаття надійшла до редакції 10.03.2023